

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Конференция атауы:

«Жастар мен ғылым: бүгінгі мен болашағы» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы

Название конференции:

Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Молодежь и наука: настоящее и будущее»

Conference name:

International Scientific and Practical Conference "Youth and Science: Today and the Future" Proceedings

Жинақ / сборник:

II том, 5 сәуір 2024, Атырау

ISBN:

978-601-262-550-9

Секция:

IV.1 ЖАҢА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАҒДАРЫ / ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ НОВОГО КАЗАХСТАНА

Жинақтағы жариялану нөмірі:

№ 6

Мазмұндағы беті / жинақтағы беттер:

26 / 26-34

Автор(лар):

Берікова Қ.Ф., Куркбаева М.Б.

Мақала атауы:

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЕСЕПТИҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ЖАҺАНДЫҚ ӨЗГЕРІСТЕРІ

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЕСЕПТІҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ЖАҢАНДЫҚ ӨЗГЕРІСТЕРІ

Берікова Қ.Г., Куркбаева М.Б.

madina.kurkbaeva@icloud.com, kimbatberikova91@gmail.com

БВ04104-«Бизнес процестерінің есебі, аудиті және талдауы» ББ 2 курс білім
алушылары

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қаласы, Қазақстан
Республикасы

Ғылыми жетекші, PhD., қауымдастырылған профессор м.а. - **Кенжеғалиева З.Ж.**

Экологиялық есеп-бұл ұйым ішінде де, сыртқы мүдделі тараптарға да экологиялық ақпарат беруді қамтитын кеңірек ұғым. Экологиялық есептің негізгі мақсаты акционерлер мен басқа да мүдделі тараптар үшін есептілік дайындау, сондай-ақ басқарушылық ақпарат беру болып табылады. Өз кезегінде экологиялық шығындарды басқару есебі экологиялық есеп шеңберіндегі бағыттардың бірі болып табылады. Ол, ең алдымен, ұйым ішінде шешім қабылдауға қажетті ақпаратты дайындауды қамтамасыз етеді, дегенмен берілген ақпараттың едәуір бөлігі сыртқы есептілікті дайындау үшін де пайдаланылуы мүмкін. Орнықты даму тұжырымдамасын іске асыруда қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру тетіктері маңызды рөл атқарады, оның міндеттерінің бірі өнеркәсіптік кәсіпорындардың қоршаған ортаға теріс әсеріне қатысты ақпараттық ашықтықты және мұндай әсерді төмендету жөніндегі іс-шараларды қамтамасыз ету болып табылады. Осыған байланысты, тұрақты дамуға мүдделі барлық Тараптардың ақпараттық қажеттіліктерінің ерекшелігі Қазақстандағы экологиялық есеп, есептілік және аудитті дамыту проблемаларының өзектілігін айқындайды. Экологиялық аудит табиғатты қорғау қызметіне байланысты әр түрлі ережелермен реттеледі: бір жағынан экономикалық қызмет түрі ретінде, екінші жағынан қоршаған ортаны қорғау қызметі ретінде. Экологиялық заңнамаға сәйкес экологиялық аудит қоршаған ортаны қорғау саласындағы талаптардың, нормативтер мен құжаттардың сақталуын, халықаралық стандарттардың талаптарын тәуелсіз, жан-жақты, құжатталған бағалау және қызметті жақсарту бойынша ұсыныстар дайындау ретінде қарастырылады. Қазіргі уақытта экологиялық аудит құқықтық механизмге енгізілмеген. Бар экологиялық аудитті дамыту қажеттілігі бастапқыда ішкі және сыртқы экологиялық аудиттің мақсаттары мен міндеттерін нақты бөлуді, содан кейін оны жүзеге асыру тетіктерін қалыптастыруды талап етеді [1,3].

Осылайша, экологиялық есеп, есеп беру және аудиттің теориялық және әдіснамалық негіздері келесі практикалық мәселелерді шешу үшін ақпараттық базаны қалыптастыру үшін дамуды қажет етеді:

- бухгалтерлік есептің экологиялық объектілерін анықтау, сәйкестендіру, өлшеу, бағалау үшін;

- есептілікте экологиялық объектілер (активтер, міндеттемелер, шығыстар, көздер) туралы, шартты активтер мен міндеттемелер туралы, есепті күннен кейінгі қызметтің экологиялық аспектілерімен байланысты оқиғалар туралы анық және құрылымдық ақпаратты қалыптастыру үшін;

Табиғат дегеніміз мезгіл мен кеңістікте шексіз, тұрақты қозғалыста, өзгеруде, дамуда болатын бейорганикалық және органикалық дүние. Бұл адамзат қоғамының өмір сүруіне қажетті әлемдегі бүкіл материалдық-энергетикалық, информациялық және әртүрлі табиғи құбылыстардың жиынтығы.

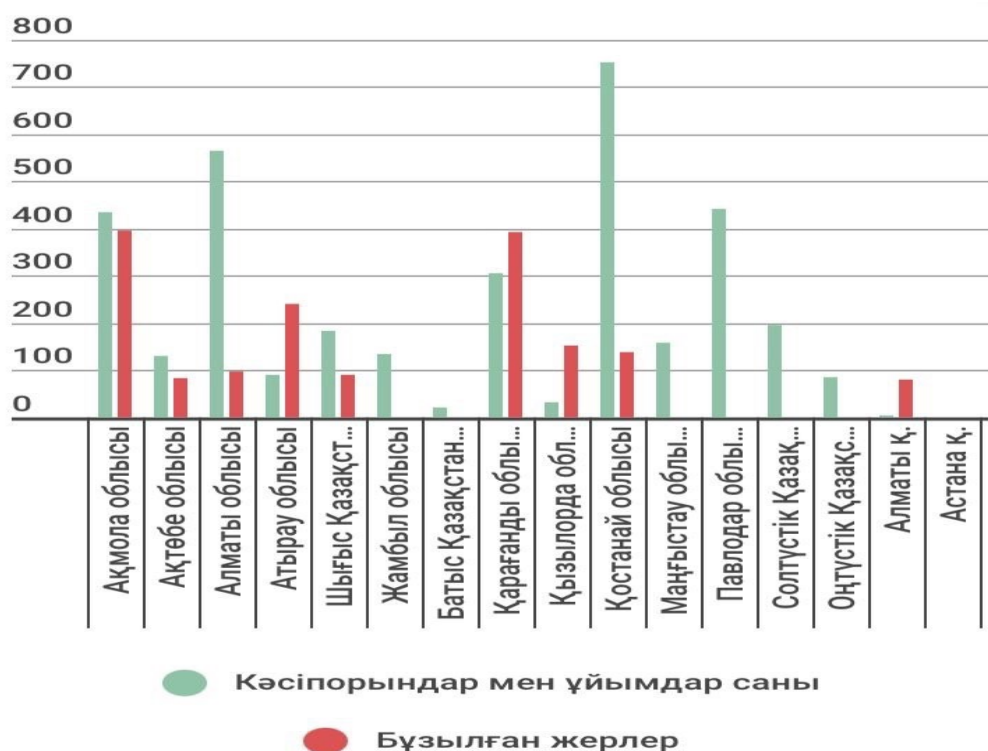
Адам шарушылық қарекетінде табиғатпен байланысты, оған тікелей немесе аралық әсерін тигізеді. Адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас мәңгілікті және сонымен қатар тұтас күрделі мәселе. Халықтың өмірлік қарекетіне, әсіресе денсаулығы мен өсіп-

өнуіне, тікелей немесе әлеуметтік-экономикалық жағдай арқылы жанама түрде табиғи ортаның құрауыштары мен олардың жиынтығы-атмосфералық ауа, табиғи сулар, топырақ жамылғысы, геологиялық құрылым, өсімдіктер мен жануарлар, сонымен қоса төтенше құбылыстар мен барлық биосферада жүретін процестер ықпал жасайды. Табиғат арқылы адамзат өзінің көптеген қажеттілігін қамтамасыз етеді.

Адам күрделі «табиғат-қоғам» жүйесінің бір бөлігіне жатады. Қоғамның материалдық, мәдени, тағы да басқа мұқтаждығын қанағаттандыру үшін қазіргі кезеңде немесе болашақта қолданылатын табиғи ортаның құрауыштары мен табиғи құбылыстары табиғи ресурстар деп аталады. Оларға атмосфералық ауа, су, топырақ, кен байлықтары, күн радиациясы, ауа райы, өсімдіктер мен жануарлар әлемі, жер қабатындағы жылу энергиясы, т.б. жатады.

Табиғи ресурстар әртүрлі жолмен жіктеледі: қол жетерлікке (іске асатын немесе нақтылы және потенциалды), пайда болуына (табиғи, антропогендік), химиялық табиғатына (органикалық, минералдық), көздері мен орналасуы (жер, су, кен, өсімдіктер, орман), қолдану міндетіне (өнеркәсіптік, ғылыми, эстетикалық, рекреациялық), пайдалану өрісіне (энергетикалық, шикізат, тамақ) байланысты. Ресурстар сонымен қатар бастапқы (тікелей табиғаттан алынатын) және қосымша материалдық (әртүрлі өндіріс салаларының утильдеуге жататын қосалқы өнімдері) болып та бөлінеді.

Таусылуына байланысты табиғи ресурстар сарқылатын және сарқылмайтын болып екіге бөлінеді.

Сурет 1. 2020 жылға облыстар бойынша бүлінген жерлерді қайта қалпына келтіру шаралары [5]

Б.Скиннердің мәліметтері бойынша халық санының қазіргі өсу жылдамдығы жылына 1,7% болған жағдайда ресурстарды пайдалану әрбір 41 жыл сайын екі еселену керек. Бірақ, мысалы, алтын өндіру жылына 4%-ға артып отырса, оның екі еселену периоды 18 жыл, минералдық ресурстардың қолданылуы орташа шамамен жылына 7 %-ға артып отырса, ал екі еселену периоды 10 жыл болып отыр. Адамзат қоғамы көмірді 800 жылдан бері өндіріш келеді, бірақ, оның жартысы соңғы 30 жылда өндірілген.

Көміртегінің қосылыстарынан тұратын ресурстарды пайдалану жылдамдығы ерекше назар аударады. Себебі, олар энергия мен көптеген азық-түлік алудың негізгі көзі болып табылады. Сонымен қатар, оларды пайдалану ғаламдық мәселелер: парниктік эффект, қышқылдық жаңбырлар және т.б. туғызатын атмосфераның ластануымен тығыз байланысты.

Қазіргі кезде табиғатта миллиондаған жылдар барысында жиналған жанғыш қазба байлықтар бір жылда жағылады. Ғалымдардың жасған болжамдарының біреуіне сүйенсек, жанғыш отандарды пайдаланудың қазіргі жылдамдығы сақталса, онда барланған мұнай қоры шамамен 30-40 жылға, газ – 40-50 жылға, көмір - 70-80 жылға жетеді.

Ресурстардың сарқылуы бойынша жіктелуінің маңызы – ол адамды қолданылуы анағұрлым приоритетті ресурстарды пайдалануға бағыттайды. Оларға ең алдымен сарқылмайтын ресурстар жатады. Бұл ресурстарды пайдаланудың қоршаған ортаға тигізетін зиянды әсері айтарлықтай болмайды. Адам оларды толық пайдалануға мүмкіндік беретін жолдарын жасауы қажет. Екіншіден, қалпына келетін ресурстарды пайдаланудың болашағы бар. Мысалы, өсімдіктер, жануарлар.

Сарқылатын ресурстар қалпына келетін және қалпына келмейтін болып бөлінеді. Қалпына келмейтіндерге планетаның қойнауындағы пайдалы қазбалар – металл (қара, түсті, асыл және сирек кездесетін, радиоактивті металдар) рудалары, бейметалды қосылыстар (өнеркәсіптің металлургиялық, химиялық және басқа салаларына арналған шикізаттар) жер асты сулары, құрылыс материалдары (мрамор, құм, гранит және т.б.), энергия сақтағыш көздері (мұнай, газ, көмір, жанғыш-сланец, жертезек) жатады. Бұл ресурстардың өайтадан орнына келу қабілеті жоқ, себебі олар өткен геологиялық дәірде бірнеше миллиондаған жылдар бойында түзілген. Мысалы, тас көмір мезозой дәуірінде болған өсімдіктер фотосинтезінің өнімі. Қазіргі кезеңде кен байлықтар түзетін процестердің жүруіне бұрынғыдай жағдай жоқ, сондықтан олардың орнының тез арада толуы мүмкін емес.

Сарқылатын және қалпына келетін жағынан қарайтын болсақ, жер және орман ресурстарына ерекше тоқталуға болады. Топырақ – барлық материалдық игілік негізі, әр адамның жақсы тұрмыс халі осы байлық көзінің жағдайына байланысты. Топырақтың негізгі қасиеті оның құнарлығы, яғни өсімдіктер өнімі осы қабілетіне байланысты келеді. Топырақтың түзілуі өте күрделі және ұзақ үздіксіз жүретін процестердің бірі. Оның алуан түрлі қосылыстардан басқа ұара шіріктің негізгі мөлшерін жинақтайтын 1 см қалыңдықтағы беткі қабатының түзілуіне 100 жылдай, 20 см қабат қалыңдығының түзілуіне табиғатқа кемінде 5-7 мың жылға дейін уақыт қажет. Ал осы қабатты жоюға түзілу мерзімімен салыстырғанда көп уақыттың қажеті де жоқ, бірнеше сағат ішінде (нөсер жаңбырмен шайылуы немесе бір жолғы шанды дауылмен ұшырылуы) ең әрі кеткенде бірнеше жылда (20-30 жылда жедел эрозия нәтижесінде) құнарлығынан айыруға болады. Топырақты өңдеуге дұрыс технология қолданылмаса, ауыл шаруашылығы экстенсивті түрде жүргізілсе, ормандар алқабы қысқартылып отырылса, бұл жағдайлар су және жел эрозия процестерінің күшеюіне әкеп соғады. Бұдан басқа да табиғатты пайдалану жолдарының нәтижесінде қолданылатын жерлер, соның ішінде өте бағалы жыртынды жерлер, жойылып кетуі мүмкін. Сонымен, топырақ қалпына келетін ресурс болғанымен, оны тек қатағ қолдану тәртібін ұстап күту арқылы ғана қалпына келтіріп немесе бұзбай отыруға болады. Дүние жүзінде өнделетін топырақ мөлшері 0,28 га/адамға, Ресейде әр адамға шеккенде келетін егістік жердің көлемі 0,94 га, АҚШ-та -0,63 га, Қытайда -0,16 га, Германияда -0,15 га, Ұлыбританияда -0,13 га, Жапонияда -0,04 га, Қазақстанда -2,25 га. Жылдан-жылға барлық елдерде жарамды жер көлемі азаюда.

Салыстырмалы түрде қалпына келетін ресурсқа табиғи ресурстардың маңызды түрлерінің бірі орман ресурстарын да, әсіресе ағашты жатқызуға болады.

Экологиялық есеп пен есептіліктің өзектілігі ғылыми және қолданбалы зерттеулердің перспективалары мен бағдарларының қажеттілігін алдын-ала анықтайтын біртұтас нормативтік-құқықтық базасы жоқ, қалыптасып келе жатқан отандық тұрақты даму моделінің ерекшеліктерімен де анықталады.

Экологиялық есеп саласындағы зерттеулердің көпшілігі өзекті болып табылатындығына күмән жоқ. Институционалдық, ұйымдастырушылық және технологиялық

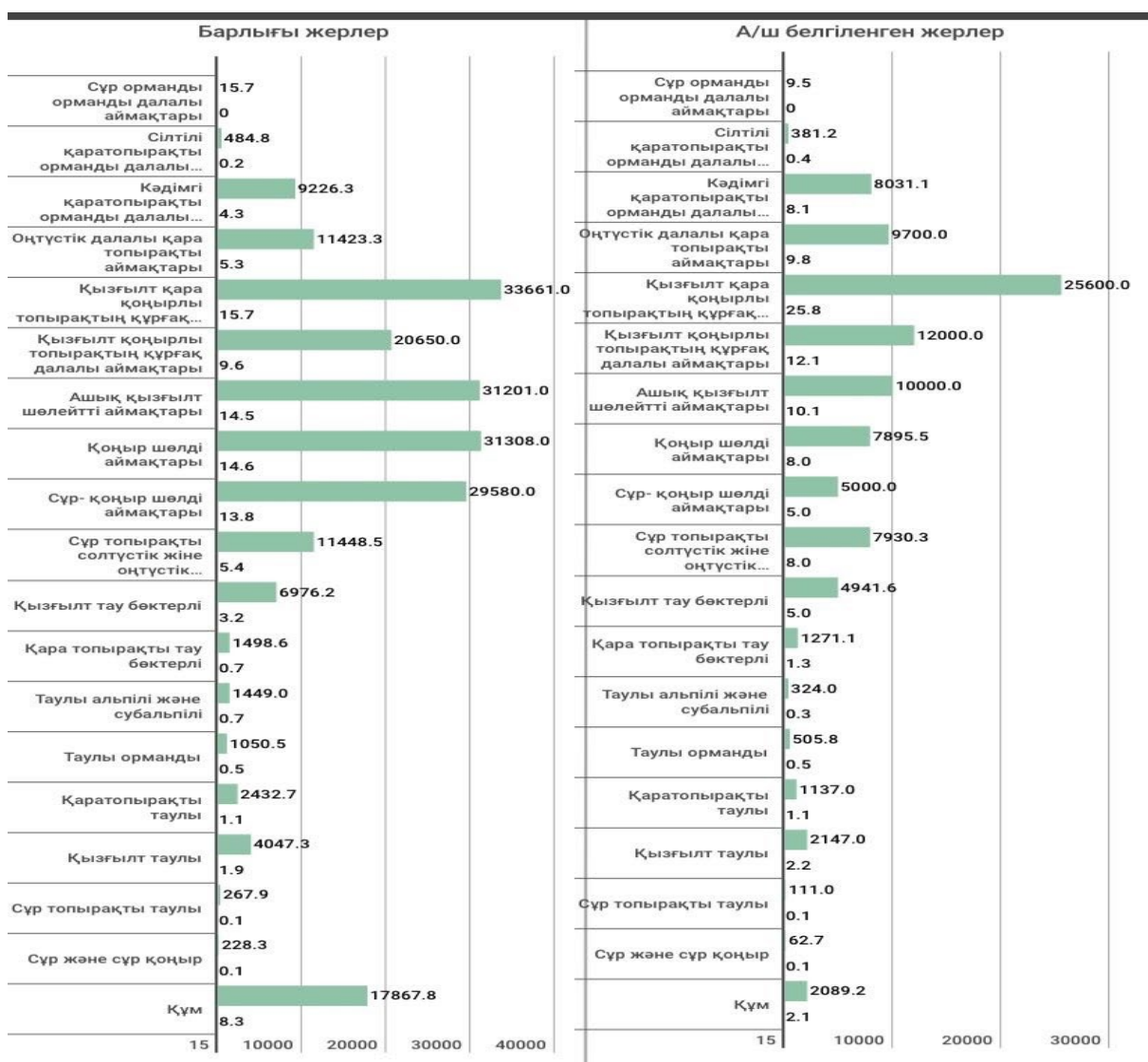
өзгерістер, сондай-ақ ҚЕХС сәйкес отандық есепті реформалау және экологиялық мәселелерді шешудегі бухгалтерлік есептің өзгеретін рөлі олар қайта қарастыруды қажет етеді [2].

Сурет 2. 1991-2016 жылдарға арналған жер санаттары бойынша жер қорының динамикасы, мың га [6]

Е. В. Ильичева экологиялық есеп шаруашылық жүргізуші субъектінің бухгалтерлік есептің дербес бағыты ретінде анықтайды, ол бухгалтерлік есепті тиісті экологиялық ақпаратпен қамтамасыз етеді, қазіргі уақытта жүйеленбеген сипатта". Ол қоршаған ортаны қорғау шығындарын қалыптастыруды есепке алу жүйесін және қоршаған ортаның өзара байланысының құндық көрсеткіштерін әзірлеу қажет деп санайды және экологиялық факторларды бағалау үшін экономика. Е.В.Ильичева экологиялық есепті бухгалтерлік қаржылық және бухгалтерлік басқарушылық есептермен салыстырып, олардың арасындағы байланыс пен өзара тәуелділікті орнатады. Алайда, әдістемелік әзірлемелердің болмауы, сондай-ақ ғалымның пікірінше, табиғи орта компоненттерінің өзгеру жағдайы мен динамикасын ескеретін көрсеткіштерді анықтаудың қиындығы кәсіпорында экологиялық есепті енгізуді қиындатады.

Е. В. Ильичевтің экологиялық есебінің мақсаты бизнестің экологиялық және экономикалық құрамдас бөлігін үйлестіру, ықтимал экологиялық тәуекелдер мен қиындықтарды белгілеу, оларды жеңу жолдарын анықтау ретінде анықталады. Бухгалтерлік есептің негізгі міндеті-экологиялық факторларды бағалау және бухгалтерлік есепті құру үшін ақпаратты жинау және тіркеу. Ақпаратты пайдаланушылар сыртқы және ішкі деп анықтайды [3].

Сурет 3. 2020 жылдың 1 қарашасына арналған ауыл шаруашылығы алқаптарының негізгі типтері мен топырақтардың кіші типтері бойынша құрамы [7]

Экологиялық есепке алудың тиісті жүйелері мен әдістерін әзірлеу және енгізу арқылы экологиялық және экономикалық тиімділікті басқару. Кейбір компанияларда бұл есеп беру мен аудитті қамтуы мүмкін, бірақ әдетте экологиялық шығындарды басқару өмірлік циклдің құнын есептеуді, толық шығындарды есепке алуды, пайданы бағалауды және қоршаған ортаны басқару мақсаттары үшін стратегиялық жоспарлауды қамтиды».

Шығындардың келесі санаттарын бөліп көрсету керек:

- Қоршаған ортаға зиян келтірмеу үшін экологиялық шығындар: қалдықтардың пайда болуын болдырмау шараларының құны.

- Қоршаған ортаға зиянды анықтауға және бағалауға арналған экологиялық шығындар: ұйымның нормативтік талаптар мен ерікті стандарттарды сақтауын қамтамасыз етуге арналған шығындар.

- Сәйкессіздікке байланысты экологиялық ішкі шығындар: ластаушы заттар мен қалдықтар пайда болған, бірақ қоршаған ортаға еңбеген қызметке қатысты шығындар;

Экологиялық сыртқы шығындар, сәйкессіздікке байланысты: қалдықтар қоршаған ортаға түскеннен кейін қабылданатын шаралардың құны.

Экологиялық шығындарды басқарушылық есепке алу үшін қажетті ақпараттың едәуір бөлігін компанияның бас кітабынан табуға болады. Ондағы деректерді егжей-тегжейлі талдау, кем дегенде, материалдар, энергия ресурстары және қалдықтарды кәдеге жарату шығындары

туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді. Алайда, бұл шығындарды анықтаудың проблемасы-олардың көп бөлігі жалпы үстеме шығындардың бөлігі ретінде көрінеді.

Оларды анықтауға көп уақыт кетуі мүмкін, әсіресе егер біз үлкен ұйым туралы айтатын болсақ. Экологиялық шығындар көбінесе жалпы шығындар арасында "жасырын" болғандықтан, компания басшылығына оларды қысқарту мүмкіндіктерін табу қиынға соғады, дегенмен бұл нормативтік талаптардың үнемі қатаңдатылуын және сыни ресурстардың сарқылуын ескере отырып өте маңызды.

Экологиялық шығындарды олардың пайда болуына себеп болған процестерге немесе өнімдерге жатқызу да маңызды. Бұл ұйым негізделген экономикалық шешімдер қабылдауы үшін қажет. Мысалы, фармацевтикалық компания дәрі-дәрмектердің біреуін өндіруді жалғастыру орынды ма деген мәселені қарастырады. Экологиялық аспектілерді ескере отырып, компания өнімнің шығарылу көлемімен салыстырғанда пайдаланылатын материалдардың көлемін, өндіріс барысында пайда болатын қалдықтардың көлемін, осы препаратты өндірудегі еңбек шығындары мен отын шығынын, оған қажетті қаптаманың көлемін және осы қаптаманың қанша бөлігін қайта өңдеуге болатындығын және т. б. дәл анықтауы керек. Тиісті шығындарды анықтап, оларды осы өнімге жатқызу арқылы ғана осы препаратты өндіруді жалғастыру қоршаған ортаға қалай әсер ететіні туралы негізделген қорытынды жасауға болады.

Экологиялық шығындар деп нені түсіну керектігін анықтағаннан кейін, оларды анықтап, жіктегеннен кейін ғана компания экологиялық шығындарды бақылауды жүзеге асыра алады.

Жоғарыда айтылғандай, қоршаған ортаны қорғау шығындары әр компанияда әр түрлі болады. Оның үстіне ірі өнеркәсіптік компаниялардың экологиялық шығындарының көпшілігін сарапшы емес адамдарға түсіну қиын болуы мүмкін, өйткені олар тартылған саламен таныс емес.

Қалдықпен байланысты бірқатар экологиялық шығындар бар. Бұл, мысалы, пайдаланылмаған шикізат пен қалдықтарды орналастыруға байланысты шығындар, полигон салығы, нормативтік талаптарды сақтамағаны үшін айыппұлдар (мысалы, қоршаған ортаны ластағаны үшін). Өндіріс кезінде қанша материал ысырап болатынын анықтау үшін өндіріске жіберілген материалдардың көлемін шығарылған өніммен салыстыруды көздейтін «материалдық баланс» әдісін қолдануға болады. Талдау нәтижесінде шығындарды азайту мүмкіндіктерін анықтауға болады. Ұйымдарға қалдықтардың экологиялық шығындары жоғарыда аталған қаржылық шығындармен ғана шектелмейді, сонымен қатар қалдықтарды орналастыру және парниктік газдардың (метан) түзілуіне байланысты жоғалған жер ресурстарын қамтиды.

Кәсіпорындар су үшін екі рет – алдымен сумен қамтамасыз ету, содан кейін ағынды суларды бұру үшін төлейді. Шығындарды азайту үшін ұйым судың не үшін пайдаланылатынын және оның тұтынуын қалай азайтуға болатынын анықтауы керек.

Көбінесе энергия шығындарының айтарлықтай төмендеуіне қол жеткізу үшін аз шығындар қажет. Экологиялық шығындарды басқару есебі ресурстарды ұтымсыз және тиімсіз пайдалану жағдайларын және сәйкесінше шығындарды азайту мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік береді. Кез - келген басқару жүйесі, оның ішінде экологиялық менеджмент жүйесі, өзіндік тұжырымдамасы, құрылымы, ішкі жүйелердің жіктелуі бар. Осылайша жүйенің тұжырымдамасын қарастырған жөн. Қоршаған ортаны қорғаудың ақпараттық-талдау орталығының ақпарат алмасу жүйесі төменде келтірілген.

Сурет 4. Мемлекеттік экологиялық ақпарат қоры [8]

Негізінен жүйенің тиімділігі экологиялық таза- басқару қоршаған орта факторларының әсеріне байланысты. Сыртқы орта факторларына мыналар жатады: экономикалық (нарықтық) факторлар: отандық нарықта да, одан тыс жерлерде де экологиялық таза және экологиялық бағытталған өнімге тұрақты сұраныстың болуы; өндіріс факторларын, экологиялық қызметтің нарықтық инфрақұрылымын дамыту; инновациялық технологиялық даму деңгейі; салаішілік және салааралық бәсекелестік; жағдайдың уақыт бойынша өзгеруі; сыртқы орта мен тәуекелдің белгісіздігі; институционалдық: мемлекеттің қоршаған табиғи ортаны қорғау және табиғатты пайдалану саласындағы экономикалық саясаты; экологиялық сана және қоғамның қоршаған ортаға әсер ету сипатына қатынасы, халықтың белгілі бір жағдайларға қойылатын талаптары- осы салада тұратын мәселе.

Экологиялық нормалау сапаның экологиялық нормативтерін, қоршаған орта сапасының нысаналы көрсеткіштерін және қоршаған ортаға жол берілетін антропогендік әсер ету нормативтерін белгілеуді білдіреді. Мемлекет қолайлы қоршаған ортаның кепілдік беріліп сақталуы және адам қызметінің қоршаған ортаға және адамның денсаулығына жағымсыз әсерін болғызбау және (немесе) азайту үшін оны мемлекеттік реттеудің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында экологиялық нормалауды жүзеге асырады.

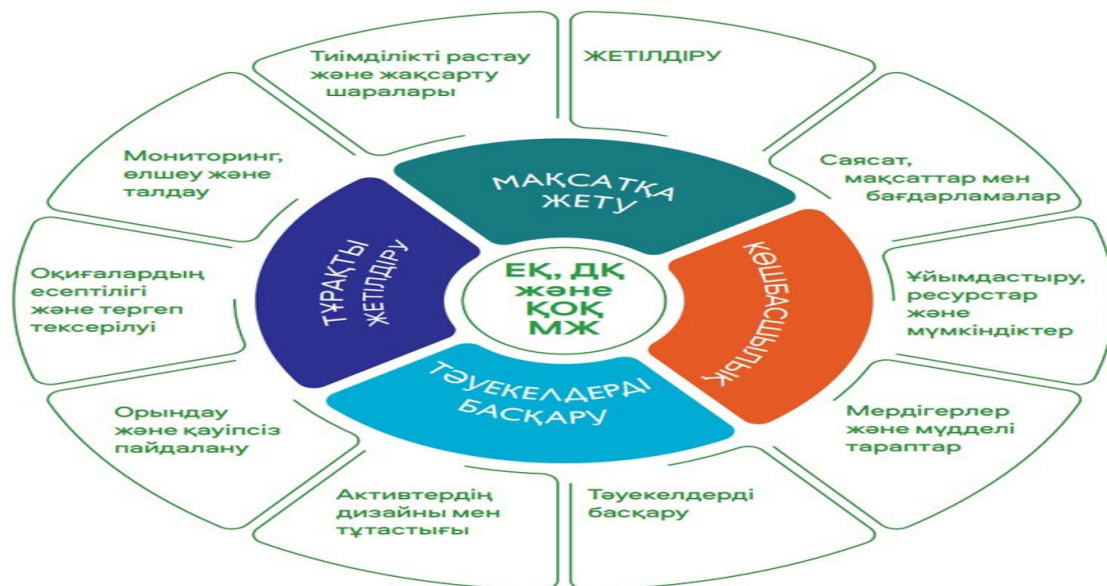
Сапаның экологиялық нормативтеріне:

- 1) қоршаған орта құрамдастары жай-күйінің химиялық көрсеткіштері үшін белгіленген нормативтер;
- 2) қоршаған ортаның физикалық факторлары үшін белгіленген нормативтер;
- 3) қоршаған орта құрамдастары жай-күйінің биологиялық көрсеткіштері үшін белгіленген нормативтер жатады.

Экологиялық таңбалау деп ілеспе құжаттамада, техникалық сипаттамада, жарнамалық проспектіде, жұртшылыққа арналған ақпараттандыру парағында немесе басқа түрде өнімнің затбелгісінде немесе қаптамада мәтін, белгі немесе графикалық бейнелеу түріндегі өнімнің, жұмыстардың немесе көрсетілетін қызметтердің экологиялық аспектілері туралы ақпарат беретін мәлімдеме түсініледі.

Экологиялық бағалау деп белгіленіп отырған және жүзеге асырылатын қызметті немесе әзірленетін құжатты іске асырудың қоршаған ортаға тікелей ықтимал және жанама елеулі әсер етуін анықтау, зерделеу, сипаттау және бағалау процесі түсініледі.

Экологиялық есеп жүйесінің негізгі қағидаттары: орнықты дамуды қамтамасыз ету; кәсіпорын қызметіндегі барлық мүдделі тұлғалардың мүдделерін есепке алу; айналымдылық; кооперация; экологиялық тәуекелдерді есепке алу және басқару; жүйелілік пен мақсатқа бағытталу: ластанудың алдын алу; экологиялық салдарлар мен шешім қабылдаудың уақтылығы үшін жауапкершілік; уәждеме; жүйенің тиімділігі болып табылады; кооперация; экологиялық тәуекелдерді есепке алу және басқару; жүйелілік және мақсатқа бағдарлану; ластанудың алдын алу.

Сурет 5. Экологиялық орнықты даму туралы есеп [8]

Экологиялық таза және таза ортаға деген қажеттіліктің артуы максималды пайда алу кезінде өндіріс пен өнімнің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі экологиялық менеджменттің мақсатын анықтайды.

Экологиялық шығындарды басқару ұйымдар үшін маңызды бола түсуде. Бұл үш себепке байланысты.

Біріншіден, қоғам тұтастай алғанда қоршаған ортаны қорғауға көбірек көңіл бөле бастады: адамдар "көміртегі ізі" туралы жиі ойлана бастады, көптеген елдерде қалдықтарды қайта өңдеу ұйымдастырылды және т. б. Көптеген компаниялар өздерін экологиялық жауапты ұйымдар ретінде көрсету арқылы тұтынушылардың тартымдылығын арттыра алатынын түсінді.

Екіншіден, кейбір компаниялар, әсіресе жоғары индустрияландыру секторларында (мысалы, мұнай өнеркәсібінде) экологиялық шығындар өте жоғары. Кейде олардың мөлшері операциялық шығындардың жалпы сомасының 20% - дан астамын құрауы мүмкін. Мұндай үлкен шығындарды бақылау қажет.

Үшіншіден, бүкіл әлемде экологиялық заңнаманың тез күшеюі және соның салдарынан нормативтік талаптарды сақтамағаны үшін жазаның қатаңдауы байқалады.

Экологиялық есепке алу мақсатының негізі қаржылық, басқарушылық және салықтық есепке алу үшін де белгілі бір қажеттіліктер үшін "Бизнестің экологиялық және экономикалық құрамдас бөлігін үйлестіру, ықтимал тәуекелдер мен қиындықтарды белгілеу, оларды жеңу жолдарын анықтау" үшін қалыптасады және сенімді ақпараттық қамтамасыз ету болып табылады.

Экологиялық есептің міндеті – экологиялық факторларды бағалау және бухгалтерлік есепті құру үшін мәліметтерді жинау және тіркеу.

Экологиялық есепті енгізу экономиканың тұрақты даму қажеттілігі ғана емес, сонымен бірге кәсіпорынның ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігі үшін де қажет. Батыс капитал

нарықтарынан қаржыландыру көлемін ұлғайтуға ұмтылатын қазақстандық кәсіпорындар, егер жаңа қазақстандық бухгалтерлік баланстарда экологиялық міндеттемелер бойынша ақпарат ұсынылмаса, бұл инвесторлардың қаржылық есептерге деген сенімін төмендететінін түсінеді. Мұндай міндеттемелердің бар екендігіне күдіктенген, бірақ олардың бағасы жоқ инвесторлар тәуекелдің артуына байланысты қазақстандық кәсіпорындар үшін капитал құнын арттырады [9].

Сондықтан сенімді бухгалтерлік (қаржылық) есептілікті жасау кезінде экологиялық ақпарат ажырамас бөлігі болуы керек.

Зерттеу нәтижесінде экологиялық есеп жедел, бухгалтерлік және статистикалық есепті қамтитын экономикалық субъектінің дәстүрлі есеп жүйесінің бөлігі болып табылады деген қорытындыға келді. Оның нәтижелері жеке де, қаржылық емес есеп беру жүйесінде де ұсынылуы мүмкін. Зерттеу нәтижелерін практикалық қолдану корпорациялардың экологиялық қызметінің тиімділігін неғұрлым сенімді анықтауға ықпал етуі мүмкін. Есепке алу және талдау мақсаттары үшін экологиялық шығындарды жіктеу ұсыныстары экологиялық есеп пен талдауды одан әрі дамытуға ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі. Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI ҚРЗ Кодексі.
2. Бычкова, С.М. Роль и значение экологического учета и аудита в рыночной экономике/ С.М. Бычкова, М.Ю. Егоров // 2001. №9 –С. 20-23
3. Аманжолова, Б.А. Перспективы развития теоретико-методологических основ экологического учета / Б.А. Аманжолова, Н.В. Фрибус// -2015. -№9. –С. 2-13
4. Ильичева, Е. В. Экологический учет в условиях реализации политики экологической сбалансированности : автореф. дис. ...док. экон. наук : 08.00.12/ Елена Вячеславовна Ильичева –Орел,2010. -48с.
5. <https://infogram.com/7-shema-2016-zhyly-oblystar-bojynsha-blingen-zherlerdi-ajta-alpyna-keltiru-ga-1hnq41wzxvdk63z>
6. <https://infogram.com/1-shema-1991-2016-zhyldara-arnalan-zher-sanattary-bojynsha-zher-oryny-dinamikasy-my-ga-1hxj48wernk54vg>
7. <https://infogram.com/6-shema-2016-zhyldy-1-arashasyna-arnalan-auyl-sharuashylyy-alaptaryny-negizgi-tipteri-men-topyratardy-kishi-tipteri-bojynsha-ramy-1h0n25wlx7ol2pe>
8. https://www.kmg.kz/interactive/report_2021/kz/014
9. <https://ecogofond.kz/kz/gosudarstvennyj-fond-jekologicheskoy-informacii/>